

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ELINGAARD

Et gammelt herresete og dets historie

OLDTIDSMINNER I ØSTFOLD

■ GRAVFELT
▲ BYGDEBORG
⌓ BRONSEALDERRØYS
● HELLERISTNING
○ STENKRETS

JELÖY
MOSS
HORTEN
Falkenstein
+ Våle
SKOPPUM
Borre +
Bastöy
Åsgårdstrand
Slagenstangen
Oseberg
Sem +
Jarlsberg
Fosnes
TÖNSBERG
Skjersnes
Melsom
+ Stokke
NÖTTERÖY
Vrengen
Rauöy
Bolærne
OSLOFJORDEN
Fuglehuk fyr
Nesset
Sletter
Larkollen
Elöen
Dilling
Sösters Hvile,
Værne kloster
DILLING
Rygge +
Rygge prestegård
Rygge Flypl. II
RYGGE
Flyplass
Evje
Vardås
Bergerås
Björneröd
Svindal +
Slottsholmen
Vannsjö
Mingevn
Trollerud slott
Trösket
Holleby +
GLOMMA
Karlshus
Råde +
RÅDE
Lundeby
Borge
Sande
+ Solli
Vestvn
Kalnes
Jomfrusal - Möysal
Tom +
Skinnerflo
ÖRMEN
Kjölbergelva
Örmen
Lund
Forsetlund
Skjelöy
Huseby
Slottet
Prestegården, Onsöy
ELINGÅRD
+ Onsöy
Engelsvk
Ellingaardkilen
Stene
Grundvik
Kjenne
Borgåsen
Kjölberg
Evenrød - onsöy
Höydal
Tuneskipshaugen
Björneröd
Borgåsen
Tingvoll
Tunevn
Visterflo
Opstad
Tune +
SARPSBORG
Trompeteren
Alvim
Spikeren
Borregård
Hafslund
Rolfsöy
GREÅKER
Rå
Ula
Glemmen +
LISLEBY
Björnstad
Borge +
Begby
Nygård
Ravneberget
Hunn
Storedal
Brandstorp
Gunnarstorp
Hankö
Vikene
Gresvik +
Hankö
Onsöyknipa
FREDRIKSTAD
Kongsten Festning
Hornes
Nes
+ Torsnes
Holtevarden
Kråkeröy
Österelva
Vesterelva
Thorsö
Torgauten fyr

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 KM

HERREGÅRDENES NAVN ER UNDERSTREKET

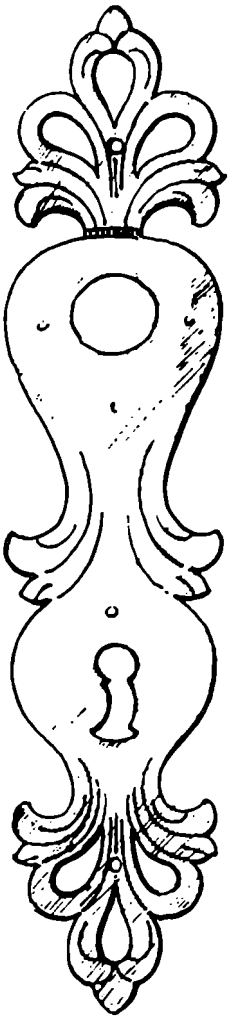

AXEL COLDEVIN

ELINGAARD

Et gammelt herresete
og dets historie

UTGITT AV
STIFTELSEN ELINGAARD
OSLO 1963

Boken er tilrettelagt og trykt i Grøndahl & Søn Boktrykkeri, Oslo
med Plantin skrift på bestrøket offsetpapir fra Saugbrugsforeningen, Halden
Klisjéene fra A.s. Cliché, Oslo

Forord

Vi har lenge ønsket å utgi en liten bok om Elingaard, stedets historie og den virksomhet som drives der idag. Dr. philos. Axel Coldevin har vært så elskverdig å skrive Elingaards historie, og vi er meget takknemlig for den måte dette er løst på. Generalsekretær Trygve de Lange har skrevet om Elingaard som studiesenter for Libertas.
Det er vårt håp at denne bok skal bli et godt minne om Elingaard for alle dem som besøker stedet, og som forøvrig interesserer seg for virksomheten der.

Oslo, august 1963.

Christian Erlandsen
Styrets formann

Et gammelt kultursamfunn

Østfold er et grenseland, og det i dobbelt forstand. Det har både vært en innfallsport for fremmede som ville true vår nasjonale eksistens, og dessuten har landskapet en karakter som minner om at vi her ikke er langt fra Norges sørgrense. Selve terrenget, de vidstrakte bølgende marker med dyp, god jord har gitt mulighet for storgårdsdrift, i gamle dager også et herregårdsliv som ellers ikke var alminnelig i Norge. Derfor ble det gamle Borgesyssel til Smålenene; dette distriktet var delt opp i små adelslen eller tjenestelen hvis inntekter ble brukt til gasje for høye embetsmenn. Da adelskapet ble avskaffet i 1821, fantes det omtrent 30 herregårder i Norge, derav 14 i Smålenene. Av disse 14 gårdene var Elingaard og Tomb de eldste i egenskap av adelsgårder.

Gårdsnavnene omkring Elingaard lar oss se konturene av et eldgammelt kultursamfunn. Vi er jo her midt i Onsøy — Odins øy. Kanskje var det selve Odin som ble dyrket på Hof (Hov) litt sør for Elingaard. Navnet viser at der i alle fall må ha stått et gudehov. Et par kilometer nord for Elingaard ligger gården Forsetlund. Der stod ennå for en menneskealder siden en ring av oppreiste stener. Uten tvil var dette et hellig sted for guden Forsete. I sin bolig i Glitne satt han som den rettferdige voldgiftsdommer og avgjorde tretter mellom guder og mennesker.

Midt i en krets av religiøse fortidsminner ligger Elingaard. Helt til begynnelsen av 1600-årene het gården Elin eller Ælin. Navnet må være sammensatt av det gamle gotiske ord «alh» som betyr helligdom og «vin» som betyr eng eller gressgang. Rundt om ligger flere

Lund-gårder som sikkert også har hatt noe med gudsdyrkelsen å gjøre. I dette eldgamle samfunn mangler heller ikke bygdeborgen. Den er å se på Borgåsen litt øst for Onsøy kirke. Antakelig er den et minne fra folkevandringstiden 400–500 år etter Kristus, da bygdefolket forsvarte seg mot fremmede innvandrere.

Alle disse navn og fortidsminner fører oss tilbake til førhistorisk tid, kanskje til det 5. eller 6. århundre etter Kristus. Det er dunkel historie. Men vi aner et religiøst fellesskap, et rettssamfunn og et felles forsvar, altså faktisk en statsdannelse.

Et par kilometer nord for Elingaard ligger den store gården Huseby. Den fører oss nærmere historisk tid. Allerede ved sin dominerende beliggenhet på en høyde innerst ved Elingaardkilen merker den seg ut. Den har tidlig vært et maktsentrum i dette strøket. Gjennom en skarp analyse av visse stedsnavn har en av våre historikere kommet frem til at denne gården hører til en krets av Husebygårder som ligger i passende avstand, til dels strategisk plasert omkring et gammelt kongesete som lå på Alvim ved Sarpsfossen. På Huseby i Onsøy bodde altså i sin tid Alvim-kongens betrodde menn som regjerte over den vestlige delen av Østfoldriket og verget det mot angrep fra nord-vest.

Ved rikssamlingen omkring år 900 overtok Norges konge alle eiendommer som hadde hørt til småkongene. Husebygårdene fortsatte vel da å være kongsgårder, men nå som bosteder for kongens lendmenn, altså en slags lokale administrasjonssentrer. Huseby i Onsøy gikk senere over i privat eie, men var fremdeles en tid den fornemste gården i dette strøket.

ELIN BLIR HERREGÅRD

Håkon V Magnusson, vår siste konge av Sverre-ættens mannslinje, døde i 1319. Han etterlot seg ingen sønner, derimot to døtre, Ingebjørg og Agnes. Gjennom Ingebjørg fortsatte Sverre-ætten som regjerende kongehus i Norge inntil Olav Håkonssons død i 1387. Agnes, som var uekte født, ble gift med Havtor Jonsson fra Sørum

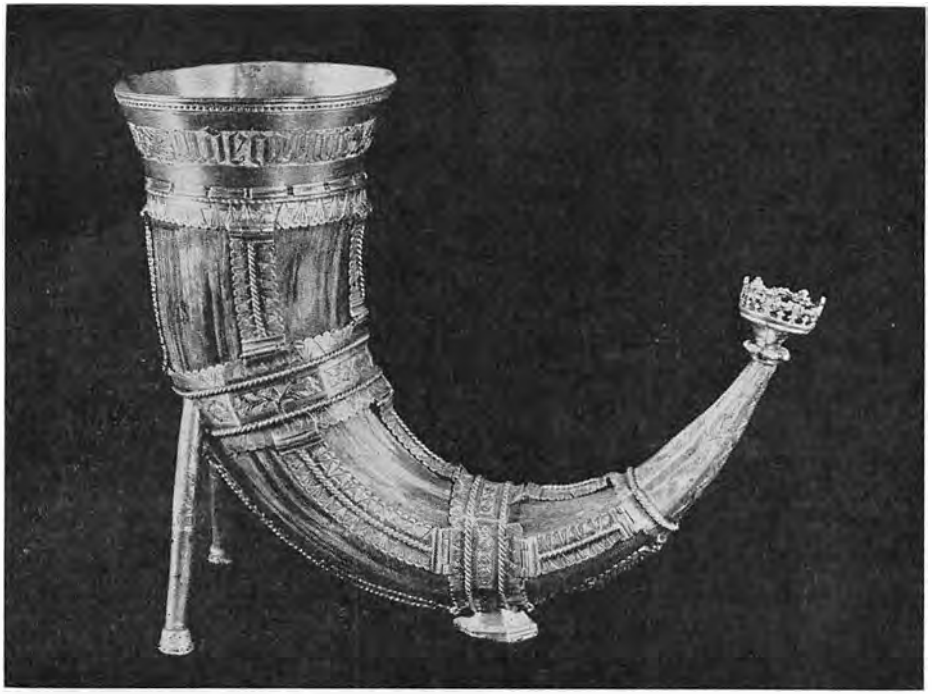

Elingaardhornet, Norges vakreste drikkehorn, fra ca. 1450. Hornet har kraftige sølvbeslag med graverte bånd og blader. På doppen sitter en liljekrone. Etter gammel skikk ble drikken signet derfor står denne innskrift på munningsbeslaget: Jhesus nazareus rex judeorum.

på Romerike. Av sin kongelige svigerfar fikk Havtor kongsgården Borregård i foræring. Fra hans to sønner Jon og Sigurd nedstammer en tallrik etterslekt.

Havtorsønnene hørte til lendmannsadelen, Norges gamle høyadel. Slekten ble etterhvert så fornem at medlemmene søkte utenfor landets grenser for å finne jevnbyrdige ektefeller. Jon Havtorsson styrte Borgesyssel og bodde dels på Borregård, dels på Huseby. Han var gift med en fornem svensk dame, Birgitte Knutsdatter. Hun døde på Huseby i 1395. Dette fremgår av et gammelt skinnbrev som også inneholder hennes testamente. I et senere dokument er det tilfeldigvis fortalt at Jon Havtorsson en gang holdt et høstgilde, et «skurdøl» på Elin; der gikk det ikke bedre til enn at en mann som het Helge, tilføyde en av de andre gjestene et knivstikk, og for

det ble han bundet og satt i mørkestue («myrka stufuo»). Det fremgår også av det samme dokument at Jon Havtorsson hadde begynt å samle jordegods i Onsøy.

Jon Havtorssons datter Cecilia giftet seg med en svensk ridder, Ulv Holmgeirsson. Deres datter Åsa ble tidlig i 1400-årene gift med en norsk adelsmann ved navn Olav Torsteinsson. Herr Olav skriver seg til «Elin». Antakelig hadde Elin da allerede en tid vært herregård, altså en gård hvor det bodde en «herre», en adelsmann.

Det gamle Huseby sank nå ned til å bli et underbruk under Elin. Det kunne skyldes en tilfeldighet. Men kanskje har det betydd noe at Elingaardkilen var blitt grunnere etter den alminnelige landhevningen som foregikk på disse kanter. Man kunne ikke lenger seile med skip inn til det gamle sjøstedet for Huseby, der hvor nå gården Fjærå ligger. Forresten hadde også kirken fått en part i gården. Helt fram til 1883 hørte Huseby under Elingaard.

Den nye slekten som var kommet til Elin med Olav Torsteinsson, fikk siden navnet Gyldenhorn etter slektens våpenmerke. Da Åsa Ulvsdatter døde i 1433, holdt hennes mann skifte med sine barn. Blant kostbarhetene er det nevnt et drikkehorn med sølvbeslag. Dette hornet, som har gått under navn av Elingaard-hornet, fins nå i Oldsakssamlingen i Oslo. Det er et norsk arbeid og gjelder for å være Norges vakreste drikkehorn fra middelalderen.

Om Olav Torsteinssons sønn Erik vet vi ikke stort mer enn at han var gift inn i adelsslekten Bolt fra Trondstad i Hurum. Derfor arvet hans eldste sønn Trondstad, mens en yngre Erik Erikssøn fikk Elin. Han var lagmann i Oslo i 1475 og var medlem av det norske riksråd. Hans sønn, Erik Erikssøn, altså den tredje Erik på Elin, arvet lagmannsembetet etter faren. Med sin hustru Eline, datter av riksråden Peder Griis, fikk han herregården Kanestrøm på Nordmøre og Hovinsholm på Helgøya.

I de kampfylte årene etter 1520 da den katolske kirke stred for sin eksistens, og forsåvidt også for Norges selvstendighet, mens nordmennene selv ikke riktig visste hva de ville, sluttet Erik Erikssøn seg til den luthersk-sinnede Frederik I. Til belønning ble han

medlem av riksrådet og siden befalingsmann på den viktige grensefestningen Båhus. Men da Christian II kom tilbake til Norge for å ta igjen sitt rike etter et langt utenlandsopphold, var Erik Erikssøn med på å hylle ham i 1532. Herr Erik hørte vel til de vankelmodige som ikke hadde noen virkelig overbevisning. Men denne gang holdt han på den gale hesten. Christian II ble ikke lenge i Norge, og Erik Erikssøn måtte betale for frafallet. Han mistet Kanestrøm og døde kort etter.

Elin og annet gods som hørte til Gyldenhorn-slekten, gikk nå i arv til Erik Erikssøns eneste barn Kirsten. Hun ble gift med den rike danske adelsmann Eiler Brockenhuus. Likesom mange andre av hans danske adelskolleger fikk han ikke bare norsk jordegods, men også innbringende forleninger. Han etterlot seg tre sønner. Av dem fikk Peder herregården Sande i Tune hvor han bodde. Han eide også Hovinsholm på Helgøya. En annen sønn, Henrik Brockenhuus fikk Elin. Biskop Jens Nilssøn forteller i sin dagbok at han en dag i november 1586 drog med en jakt «til Odensøe til velbyrdig Henrik

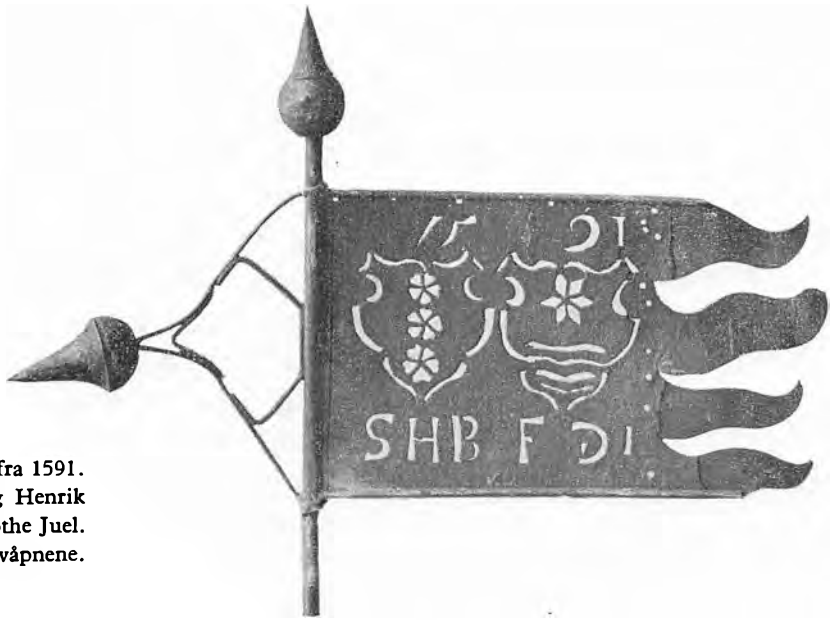

Vindfløy fra Onsøy kirke fra 1591. Initialene betegner: Salig Henrik Brockenhuus og Fru Dorothe Juel. Over bokstavene sees slektsvåpnene. (Antikv. ark.)

Brockenhuus' frues fru Dorothe Juels kirkegang» og for å døpe en liten sønn ved navn Eric. Og så føyer biskopen til på latin: «Den samme dag ble det holdt stort selskap på Elin». Den lille gutten må være død tidlig, for Henrik Brockenhuus' datter Sophie arvet både sin far og sine to farbrødre som begge var barnløse. På den måte fikk hun fire store herregårder med tilliggende gods, Elin og Sande i Smålenene, Hovinsholm og Kanestrøm. Hennes far døde allerede i 1588. Først i 1610 ble hun gift med den da 30 år gamle Jens Åges-søn Bjelke.

NORGES RIKES KANSLER

Jens Bjelkes farfar var innvandret fra Danmark og hadde giftet seg med en datter av fru Inger til Austrått. Den unge Jens Bjelke fikk en lærd utdannelse. Først studerte han medisin og klassiske sprog ved universitetet i Rostock, hvor mange nordmenn før ham hadde studert. Siden reiste han noen år i utlandet og gikk så inn i statstjenesten, først i København, senere hjemme i Norge. I årenes løp hadde han en lang rekke embeter og ekstraordinære oppdrag, mest juridiske og administrative. Han var Norges mest ansette rettslærde på sin tid. I krigen mot Sverige 1611-13 var han også militær befalingsmann. Men i den stilling egnet han seg ikke. I 1614 ble Jens Bjelke Norges rikes kansler og fikk da som gasje blant annet inntekten av Onsøy len.

Kanslerembetet var det eneste og siste av de gamle norske riks-embetene som ennå eksisterte. Det gikk siden i arv til Jens Bjelkes sønn Ove, dernest til svigersønnen Johan Fr. Marschalck og ble endelig opphevet i 1679. Som kansler hadde Jens Bjelke overoppsyn med rettsvesenet, og han hadde i sitt verge rikets segl. Dette embete innehadde Bjelke helt til sin død i 1659. Det aller meste av tiden bodde han på Elingaard, så at denne gården nesten hadde karak-teren av å være et administrasjonssentrum for hele Norge.

Jens Bjelke var uten tvil den ledende nordmann på sin tid, både i kraft av sin høye embetsstilling og fordi han var landets største

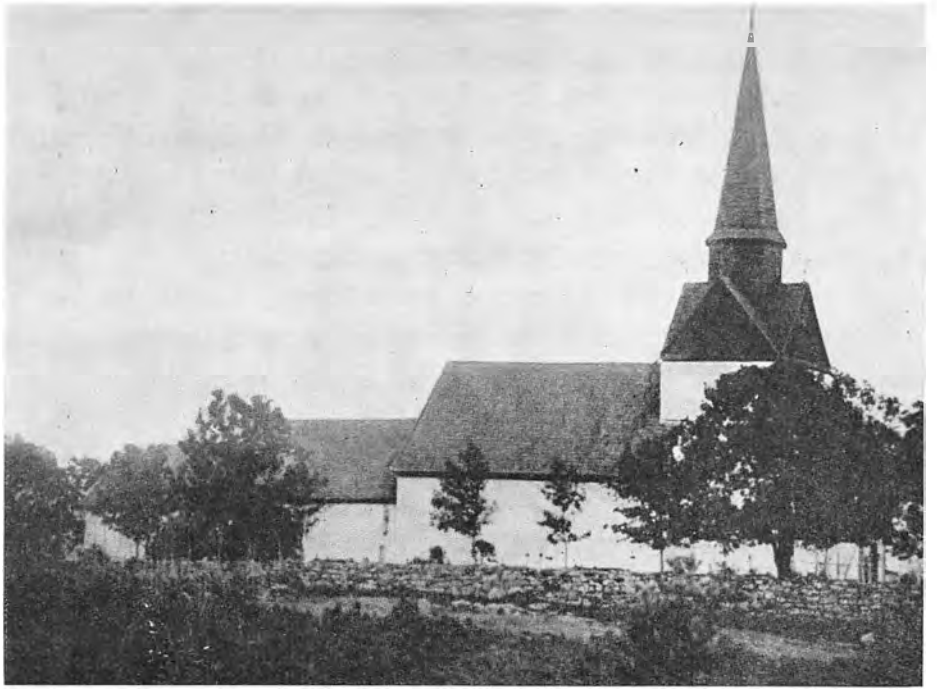

Onsøy gamle kirke, oppført i 1590, etter at den eldre kirken var halvt nedbrent. Jens Bjelke bygde gravkapellet i 1642 (til venstre på bildet). Dette ble i 1823 omgjort til sakristi. Kirken ble revet i 1875 og erstattet med den nåværende. (Antikv. ark.)

godseier — vi ser da bort fra Hannibal Sehested som samlet et kjempemessig gods i sin stattholdertid; men dette godset ble jo spredt igjen. Bjelke eide 13 eller 14 herregårder, blant dem, foruten Elingaard, også Kjølberg, Sande og Evje i Smålenene, og Hovinsholm og Skredshol på Hedmark. I alt eide han omkring en syvendepart av alt adelsgods i Norge. Han var selvskreven fører for den norske adel; men nettopp fordi han hadde en så overlegen stilling, kom han til dels i konflikt med sine adelskolleger. De var neppe blide på ham da han fikk kongen til å oppheve adelens rett til å opprette nye skattefrie setegårder. Selv var han jo vel berget med sine herregårder og en mengde strøgods. I 1646 skaffet han imidlertid den norske adel to viktige rettigheter. For det første skulle adelens «ukedagsbønder», dvs. de leilendinger som bodde i samme sogn, være frie for skatt til kongen. Videre fikk adelen hals- og håndsrett over sine

bønder; dette innebar at den fikk politimyndighet og inntekter av bøter, noe som kunne gi gode inntekter.

Riktignok nedstammet Jens Bjelke fra gammel norsk adel; han følte seg som nordmann og var sterkt knyttet til slektsgården Austrått. Men like så lite som andre nordmenn på den tid hadde han en virkelig norsk nasjonal innstilling. Allikevel bidrog han som kansler til å bevare en nasjonal norsk rettsbevissthet, og det er verd å merke at da Frederik III ble hyllet som norsk konge i Christiania i 1648, tok Jens Bjelke ordet for at Norge fremdeles var et arverike og altså uavhengig av det danske riksråds valg. Dette var en gammel norsk tanke, men dessverre på den tid juridisk sett uholdbar.

Jens Bjelke har etterlatt seg en ikke så liten litterær produksjon på norsk og latin, således juridiske skrifter som «Termini legales (juridici) Norvegici». Dessuten var det hans hobby å skrive vers, som forøvrig er ytterst slette. Han skrev salmer så som «Bøn for alle Stænder» og en omsetning av Davids salmer til norsk poesi. Videre skrev han en fortegnelse over lensherrene på Bergenhus, og den gikk sannelig på rim! Tross alt var Jens Bjelke neppe noen virkelig førerskikkelse, og heller ikke noen fremragende begavelse. Vi tør kanskje si at hans arbeidssomhet og allsidighet var større enn hans begavelse; men han var uten tvil en av våre beste menn på den tid.

En tysk lege ved navn Otto Sperling traff kansleren på en embetsreise og ble invitert til Elingaard. Sperling døde mange år senere etter å ha sittet lang tid som fange i Blåtårn i København. Han var visstnok uskyldig dømt for delaktighet i landsforræderi. Imidlertid fikk han her anledning til å skrive en utførlig selvbiografi der han også gir en interessant liten skildring fra Elingaard. Sperling betegner kansleren som en meget lærd mann, etter hans mening særlig i teologi! De to diskuterte ofte vitenskap og alltid på latin. Ellers var Bjelke også interessert i Sperlings spesielle hobby, botanikk. På Elingaard bodde dengang (1622) foruten kansleren og hans hustru og deres ni barn, også Jens Bjelkes mor og svigermor, «begge to utlevede matroner». Sperling interesserte seg

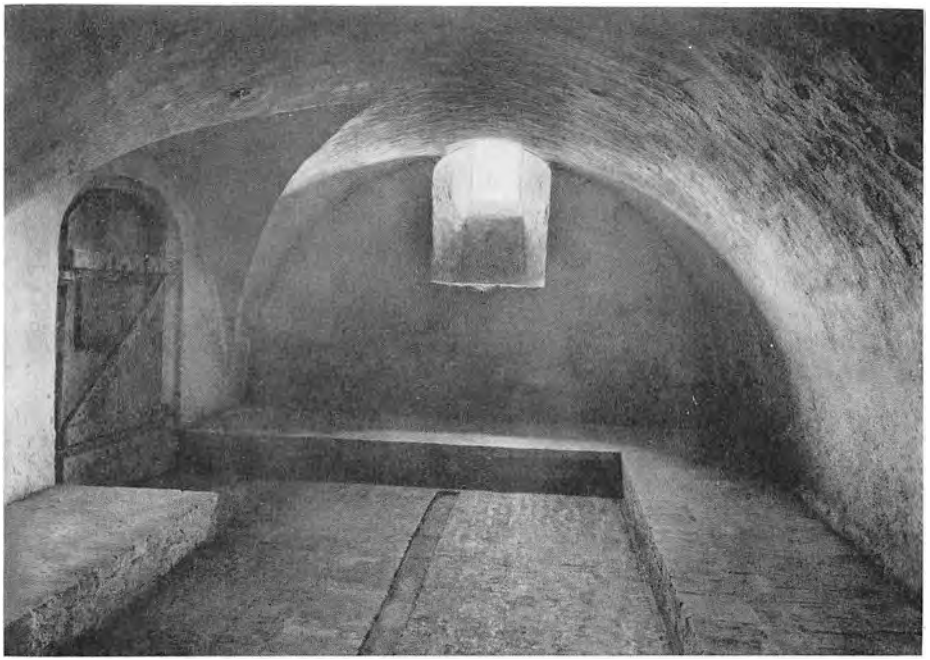

Et av de gamle kjellerrommene fra Jens Bjelkes tid. (Antikv. ark.)

tydelig for husets eldste datter Dorothe, «en smukk ærbar jomfru» som hadde «stor lyst til at tale med mig». Han lærte henne å spille på et lite «clavecymbel», et slags primitivt piano, som kansleren nylig hadde kjøpt i Bergen. Kansleren kunne selv spille, «men helt slett». Derimot hadde jomfru Dorothe et «meget godt ingenium», så hun «formedelst sine smidige fingre kunne gjøre helt artige tremulanter — — og spille 8 eller 9 salmer temmelig korrekt».

Om kanslerens «underlige levevis» forteller Sperling:

«Han lå fast den hele dag til sengs og forrettet i sengen hva han hadde å skrive, både i rikets saker og til svar på brev. Først ved 2 eller 3 slett om ettermiddagen sto han opp, da ble måltidet anrettet, og aftensmåltidet ved midnatt». Ellers forteller Sperling at kansleren tok fri to dager i uken. En av dagene var vel søndag; på den andre fridagen gikk han på jakt og skjøt heirer og århaner. Han skjøt tilmed fuglene i flukten, hvilket var godt gjort med datidens skytevåpen.

Christian IV var i alle fall to ganger gjest på Elingaard, og da arrangerte kansleren jaktturer med kongen. Det sies at det har eksistert en dyrepark på Elingaard ved den tid, muligens på Hanke. En av kanslerens sønner forteller om et kongebesøk i 1616 at «hans Mayestæt med ald sit Følge forblef løstig ofuer 8te Dagers Tiid, indtil Vinden blesde føyelig till Agershuus Slot». Vi tror gjerne at de to, kongen og kansleren har hatt lystige dager sammen. Kongen var da 33 år og kansleren 36.

Jens Bjelke hadde den sorg å oppleve at hans hjem på Elingaard hvor han hadde bodd i 30 år, ble totalt ødelagt av brann den 3. juli 1645. Endog uthusene strøk med. Kansleren selv var borte, og folk som kom til, reddet vesentlig bare et kruttlager som ble oppbevart i hovedbygningen. Ilden kom opp i kjøkkenfløyen, og like ved lå kontoret og brevkammeret. Hele arkivet som ble oppbevart i låste kister og i tønner strøk med. En historiker kunne felle tårer ved tanken på de verdifulle kildeskrifter som gikk tapt. Etter den tid bodde Jens Bjelke for det meste på sin eiendom Sande herregård i Tune, og der døde han 7. november 1659.

Det eksisterer et langt minnedikt over den gamle kansler. Enkelte trekk tyder på at han selv har skrevet det, dog visstnok ikke de siste linjene som lyder slik:

Guds ven han derfor kaldis kan,
ja, kongens ven udaf hver mand,
en patriot og bjelke fast,
som draget haver landsens last.
Du adelsmand, hannem begræd,
I borg're, bønder ligesaa,
Jers fader er Jer tagen fra.

Ved freden i Roskilde i 1658 ble hele Trondhjems len avstått til Sverige. Dermed mistet også Jens Bjelke 5 av sine herregårder, Austrått, Storfosen, Kanestrøm, Hollen og Tøndel. Da han døde året etter, hadde han ennå ikke fått oppleve freden i København

Parti fra en av vollgravene.

som gav oss tilbake Trondhjems len. Derimot fikk han den stolte glede å erfare at hans sønn, generalløytnant Jørgen Bjelke ved et raskt og dyktig ledet felttog drev svenskene ut av Trøndelag.

Noen år forut hadde Jens Bjelke bygd et gravkapell ved Onsøy gamle kirke. Den første som ble bisatt der, var hans unge sønn, hoffjunker Christian Bjelke som var drept i en duell. Jens Bjelke ble selv bisatt i kapellet, likeså hans hustru, noen av barna og medlemmer av familien Huitfeldt, som fortsatte slektstradisjonen på Elingaard. Kapellet, som lå der hvor koret i den nåværende kirke ligger, ble i 1820-årene ombygd til sakristi; ved en sørgelig mangel på pietet ble kistene ikke tatt vare på, og i 1875 ble den gamle kirken helt rasert. Sarkofagene synes å være helt forsvunnet.

Jens Bjelke etterlot seg 8 barn. Den eldste sønnen Ove fikk Austrått, slektens egentlige hovedsete. Han ble kansler etter faren. Henrik Bjelke fikk Elingaard, men bodde neppe noen lengere tid der.

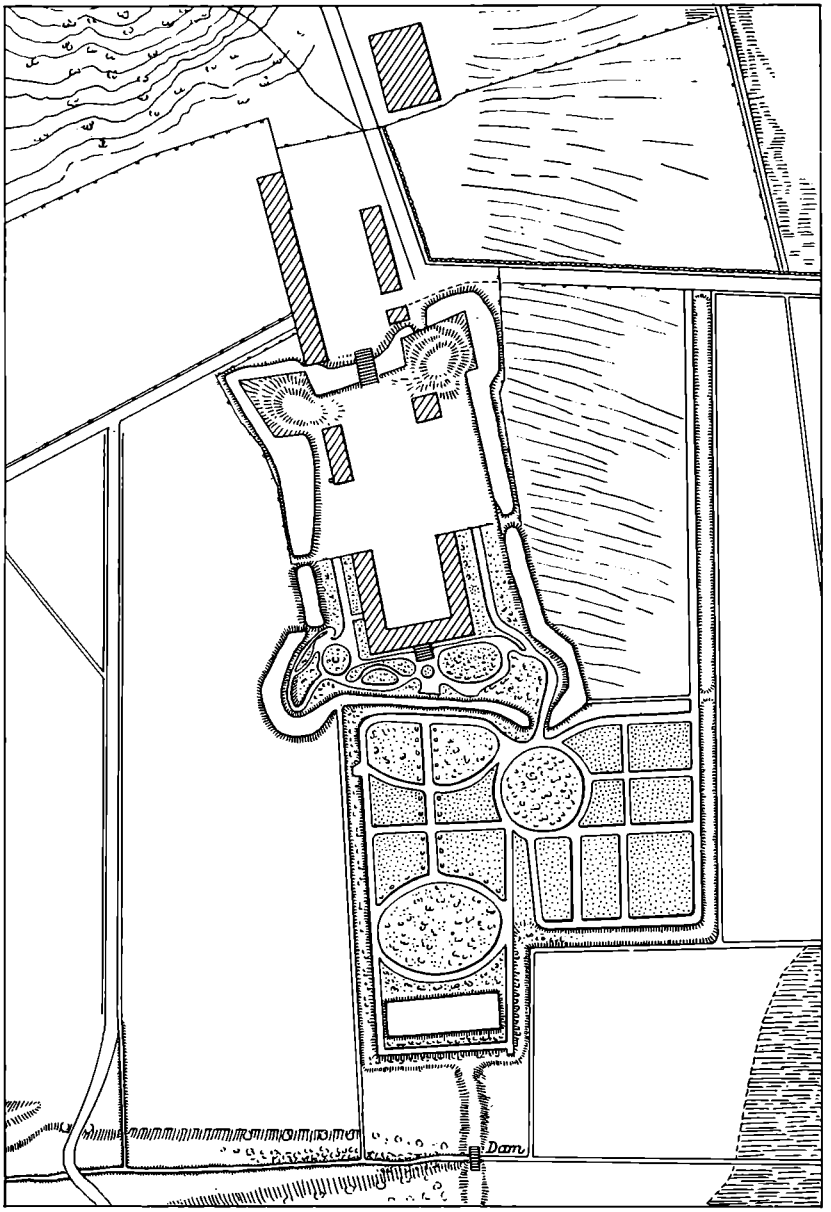

Bebyggelsen på Elingaard,
med det gamle borganlegget og parken, slik det hele var i 1855.
(Utsnitt av et gårdskart, gjengitt foran i denne bok.)

Han var riksadmiral og hadde sitt virke på andre kanter. Generalløytnant Jørgen Bjelke bodde det meste av sin tid i Danmark. Datteren Margrete ble gift med Johan Frederik von Marschalck, Norges siste kansler.

DET GAMLE ELINGAARD

Ved innkjørselen til Elingaard passerer vi en liten bro over en dam og kommer gjennom en port inn på tunet. Ser vi oss om, oppdager vi at dammen er ledd i et helt system av vollgraver som strekker seg rundt tunet og hovedbygningen og også inneslutter en del av parken. Vi har her et slags borgplatå som er nesten 100 meter langt og 70 meter bredt. Vollgravene har en lengde på tilsammen over 500 meter; de er opptil 15 meter brede og vel et par meter dype. Tilsammen danner de en uregelmessig firkant med spissvinklede bastioner ytterst på hjørnene. Gravene og bastionene er nå endel sammensunkne og delvis kanskje utjevnet med hensikt. Men den nordvestre bastionen har ennå noenlunde sin opprinnelige profil. Der er den ytre kanten litt hevet som et brystvern. Innkjørselen har vært stengt ved en kraftig port og en vindebro.

Anlegget er meget malerisk, og det skaper en heldig avveksling i dette ellers flate landskapet. Samtidig er hovedbygningen blitt hevet litt over terrenget omkring. Nederst i parken utenfor vollgraven fins en ganske stor rektangulær dam, kanskje tenkt som karpedam. Hva anlegget ellers skulle tjene til, forteller ingen skrevne kilder om. Selv i en tid med nokså primitive ildvåpen hadde ikke beboerne stor sjanse til å kunne forsvare seg her. Som befestning har det ingen verdi, og som prydanlegg må det ha vært uhyre kostbart da man ikke hadde andre redskaper enn trespader og simple hakker. Ut fra kjennskap til gammel hagearkitektur og befestningskunst har historikere gjort følgende slutninger:

Grunnplanen med de spisse bastionene gjør det naturlig å datere anlegget til 1600-årene, helst den første halvdel av hundreåret. Det ligner påfallende parkanlegget omkring Rosenborg slott i Køben-

Innkjørselen til tunet.

havn som ble påbegynt i 1606. I de årene var store byggearbeider i gang ved Akershus. Vollsystemet her var nettopp karakterisert ved spissvinklede bastioner. Det er neppe noen tvil om at anlegget på Elingaard skriver seg fra Jens Bjelke. Han hadde tilbrakt ungdomsår i København, og han oppholdt seg stadig på Akershus hvor han hadde eget kontor, «kanslerens kammer» i Romeriksfløyen. Der kunne han følge befestningsarbeidene. Forresten hadde han sin egen bygård i Christiania; den lå der hvor stiftamtmann Storm bygde sitt «palé» i 1760 (den senere Krigsskolen, Tollbodgt. 10).

Vollsystemet og vanngravene på Elingaard er et prydanlegg etter mønster fra festningsbygg. Det har kostet mye arbeid. Men Jens Bjelke var Norges rikeste godseier og, kanskje ved siden av stattholderen, landets mest representative embetsmann. Til arbeidshjelp hadde han i Onsøy 35 leilendinger som hadde arbeidsplikt på hovedgården. Dessuten husmenn og tjenere. Det har vært nevnt at Jens Bjelke har villet presentere anlegget for Christian IV da han besøkte Elin-

gaard i 1624. Men muligens var bare den del som vendte mot innkjørselen helt ferdig. De to andre bastionene og gravene omkring dem er mindre forseggjort, kanskje aldri helt fullført.

Gården fikk i det hele en høyere sosial posisjon i Jens Bjelkes tid. Det er typisk at fra 1613 brukes alltid navnet Elingaard — etter dansk herregårdsmønster. Det er slutt med det gamle norske Elin.

Hvordan bebyggelsen så ut før brannen i 1645, vet vi praktisk talt intet om. Under midtfløyen i den nåværende hovedbygningen fins det fem store kjellerrom med tønnehvelv og krysshvelv. Hvelvene er murt av gul hollandsk teglsten og hviler på en sokkel av kampesten. Buene over dørene og vinduene er ikke fullt halvsirkelformet, men litt flattrykte. Både bygningsmåten og materialene tyder på at disse rommene skriver seg fra gjenoppbyggingen efter 1645. Ned fra taket henger det jernankere som vel har vært brukt til å bære hyller. Et av rommene har en lav pall langs de tre veggene. Den har kanskje vært til å legge øl- eller vintønner på. I vestenden av kjelleren er der en vindeltrapp som har ført opp til kjøkkenet.

Det ligger nær å tro at rominndelingen i kjelleren har svart til rominndelingen i første etasje. Midtfløyen i den nåværende hovedbygningen går noe ut over de gamle kjellerne både mot øst og vest. Etter brannen i 1645 ble fjøs, stall og lade bygd opp utenfor vollene. Der lå også et par vindmøller. Derimot har det nok ligget et stabbur innenfor vollene.

SLEKTSTRADISJONEN FORTSETTER

Da Jens Bjelke døde, gikk som nevnt Elingaard over til riksadmiral Henrik Bjelke. Han hadde likesom faren fått en god utdannelse, ble immatrikulert ved universitetet i Padua, men var ellers kriger med liv og sjel. Han opplevde trettiårskrigen og kjempet med, en tid i hollandsk tjeneste. I Norge var han lite.

Henrik Bjelkes datter, Sophie Amalie, som var gift med amtmannen i Smålenene, Hans Kaas, arvet Elingaard. Senere gikk gården i arv til Jens Bjelkes datterdatter Mette Sophie Schade som

var gift med oberst Henrik Pultz. Deres datter Sophie (f. 1690, d. 1711) ble gift med den senere generalløytnant Henrik Jørgen Huitfeldt (f. 9. sept. 1674, d. 16. mai 1751). Vi legger merke til allerede her hvordan navnetradisjonen fortsetter helt fra Gyldenhorn-slekten, gjennom Bjelke-tiden og frem til Huitfeldt'ene.

Huitfeldt var sønn av Haldens berømte forsvarer Tønne Huitfeldt og bror av den likeså berømte Iver Huitfeldt, helten fra Køgebukt. Han var i slekt med Bjelke'ne gjennom sin mor og giftet seg annen gang med en datter av den nylig nevnte amtmann Kaas, Birgithe Christine (f. på Elingaard 2. okt. 1682, d.s.st. 14. aug. 1771). Gjennom sin mor og begge sine hustruer arvet Huitfeldt meget av det gamle Bjelkegodset. Både generalløytnanten selv og begge hans hustruer var barnebarns barn av Jens Bjelke. Som ung fenrik hadde Huitfeldt vært 6 år i fransk krigstjeneste han sloss i Spania og ble hardt såret i en kamp ved Barcelona. Hele tre år gikk han med en geværkule i låret! I krigen mot Carl XII utmerket han seg under kampen ved Moss våren 1716 og fikk en gullmedalje med kongens bilde til å bære på brystet og med påskriften «Virtuti et Fidei» (for tapperhet og troskap). Han avanserte til generalløytnant og ble ridder av Danebrog med devisen: «Min Lyst og Attraa er at tjene Gud og Kongen».

General Huitfeldts to hustruer har fått et noe forskjellig ettermæle. Den første, som døde bare 21 år gammel, fikk disse vakre ord på sin kiste som sto i slektens gravkapell ved Onsøy kirke: «Hun førte et meget christeligt Levned og fik en meget salig Død, og var yndet av Gud og elsket av de Retsindige paa Jorden og er nu i Glæde hos Gud og de Udvalgte i Himmelen».

Huitfeldts annen hustru, Birgithe Christine, gikk under navn av «general Birthe», og sikkert med atskillig grunn, for når mannen var borte i embetstjeneste, styrte hun gården og godset. Det må ha vært noe av en personlighet. Hun hadde fått en god utdannelse, talte fransk og tysk og skrev et langt mer korrekt sprog enn sin mann. For seg selv og sin nærmeste krets skrev hun dikt. En samtidig dansk litteraturkritiker sier han har hørt at «Hun skal være meget

Generalløytnant
Henrik Jørgen Huitfeldt.

ekspedit i at gjøre danske Vers som smage baade af Fynd og Geist». Kanselliråd Carl Deichman (stifteren av Deichmanske bibliotek) som sikkert kjente fruen på Elingaard personlig, skrev at hun var «af et klygtigt Hoved, munter og beleven. Hendes fleste Compositioner bestod i artige Sangviser eller Arier og andre klygtige Indfald». Hun kunne nok også skrive i den mer seriøse genre.

I 1733 var Christian VI i Norge med stort følge. Kongens tyske svigermor, markgrevinnen av Bayreuth oppfordret fru Birgithe til å nytte sine poetiske gaver «til gudelig Brug». Dette var vel grunnen til at hun året etter ga ut «Nogle aandelige Psalmer», i alt 28, alle oversatt fra tysk. Boken var halvt anonym, men den hadde på titelbladet noen ord om at den var utgitt av en «som inderlig begjærer at have udi sit Hierte Bestandig Christi Kierlighed». Av de tre siste

Birgithe Christine Kaas.

forbokstavene kunne den innviede leser gjøre sine slutninger om forfatterskapet. Av disse salmene fins nå seks stykker i vår salmebok. De to mest kjente er nok «Sørg, o kjære Fader, du» (nr. 561) og «Se solens skjønne lys og prakt» (nr. 839). Birgithe Kaas har ellers fortalt i et brev at hun hadde forfattet «en temmelig Deel poetiske Sager i adskillige Materier som jeg havde samlet og konserveret for min egen Plaisir». Men alt dette gikk opp i flammer «med mange skiønne Bøger, jeg i mange Aar med Fliid havde samlet».

Den 30. oktober 1746 ble den hundre år gamle hovedbygningen fra Jens Bjelkes tid lagt i aske. I de følgende tre år bodde generalen og frue på Kjølberg i Onsøy som de også eide. Den nye hovedbygningen på Elingaard stod reist i juni 1749. Dette er i alt vesentlig den samme som den nåværende. Likevel er både interiørene

Birgithe Kaas' Aandelige Psalmer, med hennes egenhendige navnetrekk. Deichmanske biblioteks ex libris-merke som er klebet inn, er viet minnet om Carl Deichman som ved sin død i 1780 testamenterte sin boksamling til Christiania by.

og eksteriøret atskillig forandret. Generalinnen skrev et dikt som ble malt på en tretavle over inngangen:

Tag, o Gud! i Varetægt
Ellinggaard og vores Slægt
Og lad al Lyksalighed
Stedse følge dennem med!

Ordene står ennå over inngangen, men den originale tavlen ble dessverre tatt bort av en senere eier eftersom den ikke gjaldt hans egen slekt! Generalinnens fromme bønn om lykke for slekten og

gården gikk ikke i oppfyllelse. Generalen var visstnok dyktigere som offiser enn som forretningsmann. Ekteparet eide jo et stort gods. Huitfeldt hadde fått herregården Sande etter sin mor, og til den hørte et overordentlig verdifullt sagbruk. Men eiendommene ble antakelig ikke godt drevet, og kanskje ble det også ført en flott husholdning på Elingaard. Man holdt i alle fall en stram etikette. Det gikk vakt ved vindebroen. Det fortelles også at en dansk byggmester som kom for å føre opp den nye hovedbygningen, meldte sin ankomst for generalinnen iført reisedrakt og ridestøvler; han ble avvist med en bemerkning om at det ikke var på den måte man presenterte seg for damer av rang. Gjennoppbyggingen av gården har vel også tæret på økonomien. Derfor var det et forgjeldet bo fru Birgithe overtok da mannen døde i 1751.

Før vi forlater generalløytnant Henrik Jørgen Huitfeldt, skal det nevnes at han bygde Kjølberg bro i 1711. Dette ble siden en god inntektskilde fordi det her ble krevd bropenger. Likeså kjøpte han Onsøy kirke. Med den fulgte et lite jordegods; til gjengjeld skulle eieren holde kirken vedlike og dekke løpende utgifter til gudstjenesten. Generalen og hans hustru gav endel gaver til kirken, deriblant en kirkeklokke som var støpt i Amsterdam og som ennå er i bruk, likeså en messehagel. De bygde også et lite alderdomshjem, beregnet for seks fattige, like ved kirken. Det ble alminnelig kalt Spetalen. Disse fattige fikk fra Elingaard ved en legatordning en liten sum penger ved årets tre store høytider og dessuten en halv tønne havremel, en halv tønne havremalt og en kvart tønne bønner eller erter samt 40 lass ved.

Ekteparet hadde ni barn, derav fire sønner. De var vel oppdradd til å leve flott, i alle fall vakte sønnene oppsikt da de gjorde militærtjeneste ved livgarden i København. Der gikk de under navn av de norske prinser.

Valentin Wilhelm Hartvig Huitfeldt (f. 1719, d. 1792) arvet Elingaard. Hans hustru Ingeborg Christine Reichwein må ha hatt en viss litterær begavelse som sin svigermor. Hun gjorde seg i alle fall meget omtalt ved et foredrag hun holdt i København. Slik

Klokke i Onsøy kirke, støpt i Amsterdam 1730 og forært av Henrik Jørgen Huitfeldt og Birgithe Christine Kaas. (Antikv. ark.)

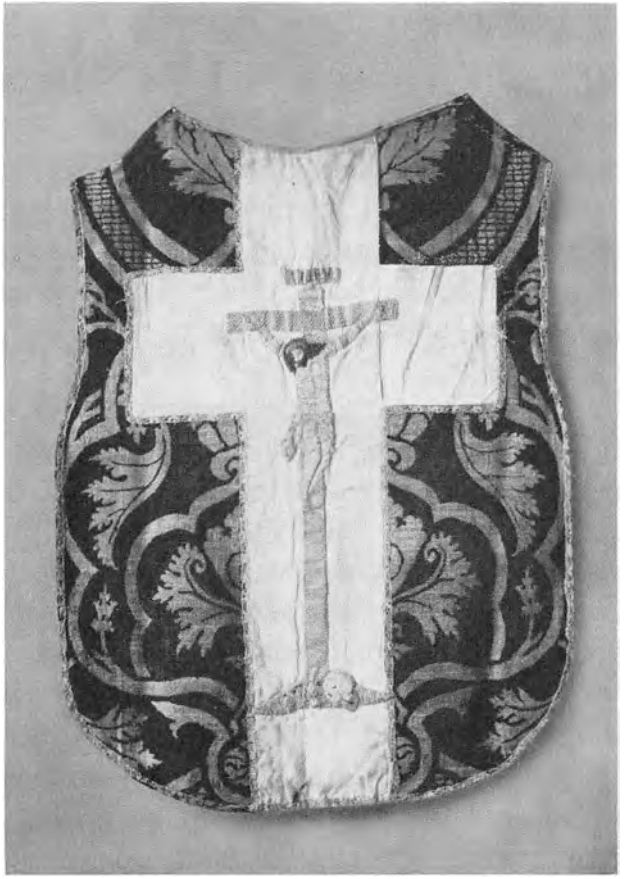

Messehagel fra Onsøy kirke forært av Hans Kaas og fru Sophie Amalie Bjelke 1684. Et hvitt brokadekors med gull- og sølvbrodert krusifiks er applisert på rødt fløyel, visstnok av tyrkisk opprinnelse. (Antikv. ark.)

offentlig opptreden av en dame skulle det mot til dengang. Valentin Huitfeldt avanserte til generalmajor og ble dekorert med Dannebrog. Men økonomien førte ham i ulykke på to måter. Hans bror, major Christian Christopher Huitfeldt på Kjølberg gikk falitt, og Valentin Huitfeldt hadde tatt på seg store forpliktelser. Han overtok Kjølberg, men måtte pantsette og selge jordegods. Til slutt var også hans bo konkurs. Samtidig kom det opp at Huitfeldt hadde tatt imot pengegaver for militære tjenester. Riktignok så man annerledes på slike transaksjoner den gang. Det var allikevel straffbart. Men han fikk forholdsvis mild straff. Han måtte finne seg i husarrest i fire uker, tap av militær stilling og nedsatt pensjon.

ELINGAARD-
GODSET UNDER SKIFTENDE SKJEBNE

Det store eiendomskomplekset omkring Elingaard var samlet gjennom generasjoner i ly av de adelsprivilegier som fulgte med gården. De tidligste eierne hadde nok hovedsaklig «strøgods», dvs. spredte gårder i forskjellige bygdelag. Men ikke minst etter skattereformen i 1646 ble det en fordel å samle godset omkring setegården. Et godt arrondert gods var langt på vei selvhjulpent også rent forsyningsmessig.

Elingaardgodset hadde innenfor sine grenser både jord og skog til selvforsyning, og der var lett adgang til å komme på sjøen etter fisk. Eieren av hovedgården og hans familie og tjenere fikk i eldre tid jordavgiftene, landskylden, in natura i form av korn, ost, smør og fisk. Men naturalytelsene ble antakelig i 1600-årene for det meste omgjort i penger. Dette var i og for seg også et moment som kunne stimulere herregårdens eier til å slå sammen flere gårdsbruk til en større hovedgård, fordi pengeverdien var synkende.

Dessverre vet vi lite om hvordan selve driften var organisert på Elingaard. Av tilfeldige, korte opplysninger kan vi allikevel danne oss et visst bilde av arbeidslivet. At gården var selvhjulpen med så elementære ting som korn, kjøtt, smør, ost og melk, samt tømmer

Landingsstedet ved Elingaardkilen.
Her har gården hatt sin lasteplass og sitt sjøbruk fra gammel tid.
Like ovenfor lå mølle, sagbruk og teglverk.

og ved var rimelig. Det ble sikkert også avlet lin og kanskje hamp. Daglige klær og fottøy av ull og skinn ble uten tvil produsert på gården. Otto Sperling forteller at Jens Bjelke holdt en spesiell gårdsdreng som hadde å skaffe fisk fra fjorden.

Fra hovedgården og ned til Elingaardkilen førte en vei som fremdeles er å se. Ved «ladestedet» der nede var det nok trafikk med danske skuter som kom inn for å hente tømmer. I siste halvpart av 1600-årene bodde det tilmed en tollbetjent ved utskipningsstedet. Imidlertid fant man at dette var til skade for Fredrikstad. Generalløytnant Henrik Huitfeldt søkte om å få gjenopprettet ladestedsordningen, men fikk avslag.

Arbeidet på en stor gård var utrolig allsidig, og det krevdes et meget stort tjenerskap. Først var det gårdsdrengene og tjenestejentene, dernest husmennene og deres koner og barn som ble tilkalt i onnetidene. Husmennene var i virkeligheten arbeidere som

mot å få en plass under hovedgården å bo på gjorde pliktarbeid et bestemt antall dager om året. De hadde gjerne litt jord og et par kuer til egen rådighet. Men husmannsplassen var ikke et selvstendig gårdsbruk, og husmannen var oppsigelig.

Utenom selve hovedgården lå leilendingsgårdene. Det var selvstendig matrikulerte gårdsbruk. Leilendingene hadde bygslet sin gård, og de satt i alminnelighet med livsvarige kontrakter. Fra Jens Bjelkes tid slapp leilendinger som bodde nær setegården, å betale statsskatt; til gjengjeld hadde de noen dagers arbeidsplikt på hovedgården i onnetidene. I lovspråket kaltes de ukedagstjenere. Men i dagligtale gikk de under navn av gårdmenn til forskjell fra husmennene. Leilendinger som bodde i andre prestegjeld, hadde ikke arbeidsplikt; de betalte landskyld i rede penger, eventuelt i varer. Leilendingene rangerte høyere sosialt sett enn husmennene. Vår grunnlov av 1814 gav dem stemmerett på like fot med selveiere. Husmennene måtte ennå vente mer enn et halvt hundre år før de fikk fulle borgerrettigheter.

Det må ha gjort et dypt inntrykk at Valentin Huitfeldt på Elingaard var konkurs. Gården hadde i flere hundre år vært det sosiale midtpunkt i egnen. Familien som var direkte berørt av ulykken, må ha følt det som en dyp tragedie. En ærerik slektstradisjon som hadde vart gjennom mer enn 400 år, var brutt. Våren 1777 ble det holdt auksjon over det store og rike innboet på Elingaard. Den følgende vår ble selve eiendommen utbudt til salg, og ved høsttinget i Onsøy 19. oktober 1778 ble kjøpekontrakten tinglyst. Hele Elingaardgodset i Onsøy ble solgt under ett til dr. med. Hans Møller for 18 000 riksdaler. Til hovedgården hørte 16 husmannsplasser, kvernbruk, teglverk, pottemakeri og et lite sagbruk hvor eieren hadde lov til å skjære 400 bord om året for eksport. Eiendommene Valle, Hanke og et par til lå som «avlsgårder» direkte under hovedbølet. Til godset hørte videre 14 selvstendige gårdsbruk i Onsøy, til dels meget betydelige gårder som Huseby, Hov, Kleppe, Kjenne, Rød, Espesti, Ytterstad og Utne.

Den nye eieren Hans Møller ble boende på Elingaard bare 10 år. Han var en fremragende lege og noe av en vitenskapsmann. Men allerede i 1788 solgte han Elingaard og flyttet over til vestsiden av fjorden, hvor han slo seg ned på Åkre i Gjerpen.

Den neste eier var krigsassessor Hans Chrystie av en kjent kjøpmannsfamilie på Moss. I hans tid hadde Elingaard 27 husmenn med jord. Derfor holdt Chrystie bare et par gårdsdrenger, men 8—9 tjenestejenter. Eiendomsprisene var stigende i disse årene, delvis fordi kursen på dansk-norsk valuta sviktet. I alle fall solgte Chrystie hele eiendommen til major Christian Sørli i 1805 for 50 000 riksdaler. Sørli var bondegutt. Han hadde arbeidet seg fram gjennom de militære grader og var blitt en velstående mann; dyktig må han ha vært. Han gjorde meget for å sette Elingaard i god stand. Da han som eldre mann solgte gården, flyttet han til Christiania og kjøpte en løkke på Kampen. Der er navnet hans ennå bevart i Sørliløkka og Sørligata.

I 1824 rykket atter en adelsmann inn på Elingaard. Det var baron Wilhelm Frederik Wedel Jarlsberg, bror av grev Herman Wedel. Han var født i 1786 i Haag hvor hans far var dansk gesandt. Selv ble han major og siden overhoffstallmester hos Carl Johan. Hans hustru Anna Dorothea Elieson var en dyktig husmor som selv sto i spissen for sitt hus. Elingaard var i deres tid et samlingssted for slekt og venner omkring Christiania. Wedel var en energisk gårdbruker, og alt ble holdt i god hevd. Baronen døde vinteren 1855. Hans kiste ble kjørt over isen til slektens hovedsete Jarlsberg og satt inn i familiegravstedet der. Enken solgte eiendommen kort etter.

I forbindelse med dette salget ble det tegnet et kart over eiendommen, og arealet ble beregnet. Selve hovedbølet var på nær 2 600 mål, derav 1 090 mål dyrket mark og nær 1 300 mål havnegang, dessuten 13 husmannsplasser på tilsammen henimot 900 mål. Til eiendommen hørte også Hanke med endel småøyer omkring, videre 4 selvstendige gårdsbruk, nemlig Store og Lille Huseby, Espesti og Ytterstad. Hele eiendommen hadde et jordbruksareal på nær 4 900 mål, dertil atskillig over 10 000 mål skog. Hovedgården

var, kanskje nest etter Hafslund, den største i Østfold. Der ble årlig sådd 140 tønner korn.

Siden Huitfeldt'ene forlot Elingaard, er der ikke blitt opparbeidet noen slektstradisjon, og i de siste hundre år har gården skiftet eier mange ganger. I 1856 ble den kjøpt for 125 000 spesidaler (600 000 kr.) av et konsortium med brukseier Ole Andersen Haneborg og Dines Soot i spissen. Disse ble antakelig rammet av den akutte krisen like før jul i 1857. I alle fall ble eindommen solgt våren 1858 til konsul Hans Blom og Richard Petterson for 85 000 spesidaler.

I 1873 ble Elingaard atter solgt, denne gang til endel skogeiere fra Solør, og nå for 150 000 spesidaler. Det var seks brødre Bjørnebye og deres slektning Ole Bredesen Opset som var kjøpere. Av dem var Otto Bjørnebye den eneste som ble boende på Elingaard. Han hadde fått sin landbruksutdannelse i Skottland liksom mange andre fremtredende norske jordbrukere dengang. En av brødrene, Halvor Bjørnebye hadde grunnlagt et sagbruk på Kråkerøy ved Fredrikstad. Elingaardskogen hadde vært lite hogd, men nå ble en mengde tømmer drevet ut og slept fra Elingaardkilen til Kråkerøy. Nede ved kilen ble det også satt i gang et teglverk. Imidlertid hadde man oppdaget at det fantes en helsebringende svovelholdig gytje på Hanke. Dette gav anledning til at brødrene Bjørnebye grunnla det første badehotellet på Hanke, og der førte de opp en stor bebyggelse — hotell og 22 små villaer — med tømmer og materialer fra Elingaard og Bjørnebye-bruket. En tredje av brødrene ble ansatt som lege ved badesanatoriet.

I 1883 ble Elingaardgodset delt, slik at Otto Bjørnebye fikk skjøte på Husebye, Hanke og endel av de andre underbrukene, mens resten av eiendommen, altså det egentlige Elingaard med en del husmannsplasser ble kjøpt av cand. philos. Paul Emil Finne. Hovedbruket var på den måte blitt atskillig redusert.

Finne hørte til en kjent trønderslekt. Han hadde fått sin landbruksutdannelse i Sverige. Gården ble godt drevet i de 25 år han eide den. Han tok opp en tradisjon som var vel kjent både på danske og norske herregårder fra gammel tid. Om høsten kjøpte han opp

hele drifter av ungfé, især okser, som ble fetet til slakting den følgende vår. Dette ga en god utnyttelse av förproduksjonen. Den faste besetning av kuer var derimot ganske liten. Finne var ordfører i Onsøy; hjemme på gården søkte han å bevare noen av de gamle tradisjonene. Imidlertid flyttet han i 1908 til Kristiania.

Gården ble solgt til Harald Kjekstad, fem år senere til et konsortium med professor Jon Skeie i spissen, og allerede i 1914 ble den atter solgt, denne gang til overrettssakfører Karl Ludvig Burås. Etter å ha skiftet eier enda et par ganger ble den i 1923 kjøpt av skogeier Arnt Holm.

I de årene da Elingaard gikk fra hånd til hånd, hadde eiendommen og ikke minst bygningene en forfallstid. Selve arealet ble sterkt beklippet. Store eiendommer som Huseby, Nordli, Berg, Lundeby og flere ble skilt ut; de er nå selvstendige gårdsbruk. Holm kjøpte imidlertid tilbake endel av det areal som hadde hørt gården til, blant annet Hanke, og satte gården i god stand. Elingaard hadde i Holms tid et innmarksareal på 350 dekar, dessuten 10 000 dekar produktiv skog. Holm drev også sagbruk og høvleri, og han anla en dyrepark med villsvin, kronhjorter, rådyr og dådyr.

I 1948 ble selve hovedgården med 300 dekar innmark, ca. 75 dekar park og 800 dekar skog kjøpt av organisasjonen Libertas som var stiftet året før. Jordeiendommen drives nå som åkerbruk, uten kreaturbesetning. De gamle uthusbygningene som lå utenfor vollene, er forlengst borte, og en ny økonomibygning er ført opp.

HOVEDBYGNINGEN OG GÅRDSANLEGGET

Denne gamle herregården har en bygningshistorie som viser en brytning mellom norsk tradisjon og utenlandsk mønster. Men kildene er for mangelfulle til at vi kan følge historien i detalj. Da Jens Bjelke overtok gården, var der sikkert flere våningshus etter gammel skikk. I den nye hovedbygning som han førte opp og som antakelig dekket de fem store kjellerrom under den nåværende midtfløyen, samlet han beboelsesrommene, i alle fall for herskapet, under ett

GAMLE ADELSVÅPEN FRA ELINGAARD

Gyldenhorn

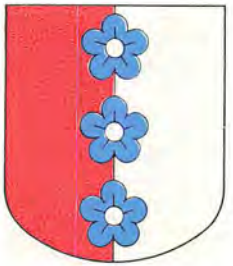

Brockenhuus

Jon Havtorsson

Bjelke

Huitfeldt

tak. Generalløytnant Huitfeldt bygde til to sidefløyer, så det ble en åpen firkant omtrent som nå.

Etter brannen i 1746 ble hovedfløyen noe lenger enn før. Sidefløyene hadde ikke kjeller og fikk derfor noe lavere gulvnivå og tilsvarende lavere tak. Hovedfløyen var noenlunde symmetrisk innredet i første etasje: En hall i midten, en stor sal på hver side og ytterst fire rom i hver ende av bygningen. Kjøkkenregionen var i vest som før, mens småromme i øst antakelig var «sengekammere». Dørene var plasert på to akser. Dette var moderne dengang, og det kunne gi et flott perspektiv. I 2. etasje gikk det en korridor langs veggen mot gårdssiden, med dører inn til soverommene.

Sidefløyene var fra først av antakelig 7 à 8 meter lenger enn nå. Den åpne svalgangen i første etasje løp helt ut til enden av hver fløy. Fra den førte dører inn til forskjellige boder, til bryggerhus, drengestue, folkekjøkken osv. I 2. etasje var det soverom for tjenere og for fremmede skysskarer. Disse rommene hadde samme bredde som rommene i 1. etasje, og de var bygd opp av tømmer som huset forøvrig. Men inn mot gårdsplassen løp det en langgang som i bredde svarte til svalgangen under, og den var innkledd bare med bord. Utenfor langgangen var det visstnok på begge fløyene en fremspringende åpen sval som ble båret av de forlengede gulvbjelkene.

Midt på fronten mot parken hadde hovedfløyen en bred ark båret av en risalitt, et svakt fremspringende midtparti. Om der har vært en tilsvarende ark mot gårdsplassen, er usikkert. Dette ville i alle fall ha vært overensstemmende med bygningsstilen. Under fremspringet på parksiden var det nedgang til kjelleren. Etter en samtidig beskrivelse var bygningen ikke panelt. Tømmerveggene var bare pent høvlet og malt. Dette var, kan vi si, norsk tømmerarkitektur i barokk utforming.

Den store italienske arkitekt Andrea Palladio (d. 1580) preget barokkens bygningskunst, særlig i den første tiden. Palladio ville ha en hustype med henimot kubisk form. Ved arker, risalitter og en symmetrisk utforming av bygningskroppen søkte han å markere en midtakse. Dette ble hele tiden et hovedtrekk i barokkens arkitektur.

Hovedbygningens fasade mot parken med litt av vollgraven. Foran huset anla baron Wedel en parterre-have i engelsk stil. Denne er nå utslettet.

Men en fransk retning foretrakk en lavere, mer langstrakt form som hovedbygningen på Elingaard; denne fikk forresten siden mer preg av empire. Ellers er barokken karakterisert ved en spenning mellom horisontale og vertikale linjer. En tilsvarende spenning tilstrebte man også i det horisontale plan ved plaseringen av bygningene og hele gårdsanlegget.

I general Huitfeldts anlegg ble midtaksen dannet ved at hovedbygningen var orientert rett mot innkjørselen over vindebroen. Videre utenfor vollgraven lå stallen på venstre side og fjøset på høyre side. De gav et godt perspektiv, skjønt de efter kartet ser ut til å ha ligget en smule skjevt i forhold til hovedbygningens fløyer. Like utenfor vollgraven var en tverrakse markert, idet man fra vest kunne kjøre gjennom stallbygningen under en portal og fortsette østover mellom fjøset og en liten bygning som lå helt inn til vollgraven — kanskje en vaktstue. Her ble det altså et skjæringspunkt mel-

Tunet på Elingaard. Midfløyen hviler på grunnmuren fra Jens Bjelkes tid. Sidefløyene var i general Huitfeldts tid visstnok 7 à 8 m. lenger enn nå.

lom de to linjene; samtidig ble gårdsplassen delt i et inntun og et uttun, forresten etter god norsk skikk.

En tilsvarende arkitektur og plasering fantes på flere herregårder i Østfold. Etter barokkens tankegang skulle parken danne en overgang mellom naturen og bebyggelsen, og veiene skulle lede blikket inn mot det sentrale. Tydeligst er dette å se i det storslåtte anlegget på Hafslund hovedgård. Her er midtaksen fortsatt flere hundre meter utover på bygningens frontside. Det samme er nok tilsiktet på Elingaard også. Men her støtte man på den merkverdig skjeve form av borgplatået. Parkens midtlinje ble derfor ikke lagt i rett vinkel hverken med hovedbygningens fasade eller med vollgraven. Man valgte en mellomting, slik at aksen fikk en liten knekk.

Parken utenfor vollgraven synes efter kartet av 1855 å være et barokkanlegg. Der er en rundkjøring som kanskje kan ha vært brukt som ridebane. Nederst er det gravd ut en rektangulær dam

som har gått under navn av karpedammen. Anlegget skriver seg sikkert fra generalløytnant Huitfeldts tid. Dengang eller kanskje noe senere er det også blitt planlagt et lite areal nedenfor karpedammen for ballspill eller noe slikt. Fra gårdsplassen førte en havegang langs den østlige vollgraven, og gjennom en liten allé eller snarere en hekk kom man ut i parken hvor det lå et lønnelysthus. Atkomsten til terrenget nedenfor karpedammen gikk også på østsiden og her mellom asketrær og lønnetrær.

Gårdskartet fra 1855 viser at den gamle barokkparken da var i hevd. Ja, den var forsåvidt synlig ennå i vårt århundre. Baron Wedel var sikkert en mann med sans for stil. Han kjente jo også de vakre anleggene som hans bror grev Herman eide, både på den gamle slektsgården Jarlsberg og på Bogstad. Antakelig var det baron Wedel som anla en liten parterrehave innenfor vollgraven foran hovedbygningen. Men den var holdt i ny stil etter en engelsk smak som ble moderne først i 1800-årene. Det ble også lagt en bro over vollgraven rett foran trappen.

Det lar seg ikke lenger gjøre å rekonstruere interiørene slik de var i Huitfeldt'enes tid. De har sikkert vært smakfulle. Det var jo en slekt som i sin tid hadde god råd og hvis medlemmer hadde vanket i utlandet og hadde sett de beste forbilder. Bare et eneste rom er nå intakt. Det er det såkalte likrommet. Her er alle fire veggene trukket med strie og dekorert med stiliserte landskapsbilder malt i blålige nyanser. Det synes å være helt løsrevne scener, med borger, paviljonger og ballustrader, samt en kirke. Maleriene er nokså dilettantiske. Over døren står initialene C. H. Maleren er sikkert generalløytnantens sønn Christian Christopher Huitfeldt. Rommet har bare ett vindu; det var før helt utad, men halvt dekket innad, så det falt et eiendommelig lys inn i rommet. Dersom dette rom har vært benyttet slik som navnet antyder, må det første gang være tatt i bruk da generalløytnanten døde i 1751.

Gårdsbrannen i 1746 var en hard påkjenning for generalløytnant Huitfeldts økonomi. Det er sannsynlig at hovedbygningen ikke var fullt ferdig innredet da han døde. Noen av rommene

Fra det såkalte lik-kammeret på Elingaard. Veggene er trukket med strie og dekorert med stiliserte landskapsbilder.

hadde bare tømmervegger. Hans enke og sønnen Valentin slet også med dårlig økonomi. Antakelig var det den senere eier major Sørli som kledde bygningen med panel og kortet av fløyene så de fikk sin nåværende form. Bygningen fikk i det hele mer preg av empire.

Sikkert er det at Sørli innredet flere av rommene etter sin tids smak. De små kamrene i østfløyen fikk nye dører og ble betrukket med lerret. Det såkalte presteværelse fikk et trykt tapet av svensk fabrikat. Riddersalen ble dekorert i Ludvig XVI's stil. Over de fire dørene ble det malt små allegoriske fremstillinger av årstidene. En legger også merke til brannmuren. Ovnen er riktignok satt inn senere, men det er i alle fall en gammel modell, merket Bærums Verk 1768. Forsiden viser Venus som kjører frem over skyen i en vogn trukket av to svaner og høyt over svever hennes lille sønn Amor. Kunstneren som har formet platene, er antakelig ingen mindre enn Henrik Bech, hovedmesteren i norsk rokokko. Han var dansk, men kom tidlig til Norge, var med på utsmykkingen av Kongsberg kirke og skar en mengde ovnsmodeller for jernverkene.

Den såkalte riddersalen, nå brukt som foredragssal. Veggene har malte dekorasjoner, girlander og pilastrer og allegoriske bilder over dørene.

I den store stuen på den annen side av entréen er det nå bare de solide og meget dekorative takbjelker som er opprinnelige. Peisen er forholdsvis ny, men laget etter et gammelt mønster.

Ennå i begynnelsen av dette århundre hadde riddersalen noe av gammel møblering, med rokokkostoler og gamle stikk på veggene. Siden fikk hovedbygningen en forfallsperiode. Men Arnt Holm gjorde meget for å reise den igjen. Da Libertas kjøpte gården, ble rominnredningen i hovedbygningen, særlig i 2. etasje noe forandret. Dette, likeså innredningen av stabburet ble utført av arkitekt Hartvig Munthe, mens interiørarkitekt Marjorie Willars Nielsen sto for den rent interiørmessige restaurering. Hensikten var å gi plass for den store virksomhet med kurser og møter som drives av stiftelsen Elingaard. Det ble lagt vekt på at intet av det som var gammelt og verdifullt skul le fjernes. Tvertimot ble noen av de gamle tapetene restaurert, likeså enkelte detaljer som dørfyllinger, nøkleskilter og annet. På den måte skapte man et miljø preget av tradisjon.

* * *

En dansk forfatter fremkastet engang spørsmålet om hva den alminnelige mann egentlig forstår ved en herregård, og han besvarte det selv helt populært slik: For turisten er herregården en severdighet, for sosialpolitikeren er den en reserve, for jegeren en betryggelse, for skatteteknikeren et objekt, og for eieren er den et hjem og en livsoppgave. At en herregård egentlig er en gård hvor det bor eller har bodd en «herre», en adelsmann, har vi allerede nevnt. Sikkert er det at Elingaard i tidens løp har ervervet alle disse kvalifikasjoner til å være en virkelig herregård, og det i rik monn. Dens historie har mange forskjellige faser fra den tid da vi begynner å ane dens eksistens i den grå oldtid som et hellig sted, og frem til idag da den er et sentrum og en arbeidsplass for opplysningsvirksomhet, økonomisk-politisk orientering og idémessig planlegging.

KILDESKRIFTER SOM HAR GITT STOFF TIL GÅRDSHISTORIEN

Magnus Olsen: Hedenske kultminner i hedenske stedsnavn. Vitenskapsselskapet II. 1914 nr. 4. Kra. 1915.
Asgaut Steinnes: Husebyar, Oslo 1955.
Diplomatarium Norvegicum II, IV.
Danmarks adelskalender 1887, 1895, 1897.
Henrik Huitfeldt-Kaas: Etterretninger om familien Huitfeldt. Dansk personalhistorisk tidsskrift. R. I, bd. 6. (1885).
Ole Fr. Hvinden-Haug: Østfoldske setegårder. 1938 Mskr. i Riksantikvariatet.
Fortidsminneforeningens årsberetning 1923.
Carl W. Schnitler: Norske renessanseborge. Fortidsminneforeningen 1915.
Arne Nygård-Nilssen: Norsk jernskulptur. Oslo 1944.
Otto Sperling: Selvbiografi. Utg. Kbhvn. 1885.

Elingaard som studiesenter for Libertas

Da det første styret i Libertas, som bestod av skipsreder Odd Berg, direktør Wilhelm Munthe-Kaas, direktør Frithjof Lind og skipsreder Knut Utstein Kloster, grunnla virksomheten i 1947 og la planer for fremtiden, var det enighet om at en stor del av arbeidskraft og penger måtte investeres med fremtiden for øye. Formålet skulle være å arbeide for å spre opplysning om et fritt næringsliv og dets betydning for et demokratisk samfunn og høyere levestandard. Det er betegnende at næringsfrihetens betydning for et levende demokrati ble understreket ut fra oppfatningen om at næringsfrihet og åndsfrihet er to alen av samme stykke. — Skulle disse vurderinger klargjøres og vinne frem, måtte studievirksomheten meget sterkt prege de arbeidsplaner som ble lagt opp. Det ville være ønskelig om denne studievirksomhet kunne konsentreres på og utgå fra et bestemt sted.

Derfor ble planene om å gå til innkjøp av en større gård for å etablere et studiesenter umiddelbart godtatt. Men det var neppe noen som den gang regnet med at det skulle være mulig å komme raskt i gang, og til og med erverve et sted som Elingaard. Ved en ren tilfeldighet fikk man vite at godseier Arnt Holm, som den gang eiet stedet, ville selge og dermed var loddet kastet. Allerede under den første besiktigelse var styret på det rene med at det riktige sted var funnet. Ingen hadde tenkt seg muligheten av å bygge noe nytt, for det første fordi det på grunn av efterkrigsrasjoneringen ville ¦vært umulig og dernest fordi styret la stor vekt på å finne frem til et sted som allerede på forhånd sikret en god atmo-

sfære, og helst da en gård med en solid historie, forankret i tradisjon og reist av folk med sans for stil og miljø.

Selv om den siste eier hadde stelt meget godt med stedet, bar det fremdeles preg av å ha gjennomgått mange økonomiske misèrer. Få hadde kunnet gjøre så meget for stedet som godseier Holm. Til syvende og sist er det praktisk talt umulig for en privatperson å sitte med et slikt sted idag, dessverre. Da Libertas vurderte kjøp, lå den ene fløy direkte på grunnen, det samme gjaldt litt av den annen og en del av midtbygningen. 2. etasje i den ene fløy var ikke innredet i det hele tatt, den annen fløy var benyttet til gårdsarbeidere og et par av rommene i 1. etasje i hovedbygningen til samme formål. Riddersalen i 1. etasje var temmelig ordinært malt, men stue og spisestue pent innredet av den kjente Domenico Erdmann. Midtbygningens 2. etasje hadde en planløsning som var uegnet som soveværelser for et internat. Det var åpenbart meget som måtte gjøres. Allikevel var det ikke tvil om at bygningen hadde et eksteriør og en beliggenhet som passet, og at det var mulig å bringe interiøret i en slik stand og form at det ville avspeile fordums historie og stil, samtidig som det ble tilpasset vårt formål. Til hovedbygningen hørte 45 mål tun og have og de nødvendige uthus.

Styret i Libertas syntes stort sett det var en fordel at det fulgte gårdsbruk med, ca. 300 mål innmark og 700 mål skog. Det ville bidra til å skape den rette atmosfære. Men selvsagt var man klar over at det kom til å skape problemer, i hvert fall til å begynne med, og det var ikke akkurat forutsetningen at Libertas skulle ha jordbruksøkonomiske bekymringer. Selv om det hørte et par tidligere husmannsplasser til, måtte det bygges en gårdsbestyrerbolig, og uthuset var i en riktig dårlig forfatning.

Det var mange innenfor næringslivet og i andre kretser som næret de største betenkeligheter med hensyn til å drive et studiesenter som dette effektivt og formålstjenlig og å få den nødvendige tilgang av kursdeltagere. Det ble også fremhevet at en rekke av de land vi burde sammenligne oss med, ikke hadde lignende institusjoner. Styret i Libertas lot seg imidlertid ikke anfekte.

Peisestuen med det gamle bjelketaket.

Stiftelsen Elingaard ble så konstituert. Det første styret bestod av direktør Wilhelm Munthe-Kaas som styreformann, skipsreder Knut Utstein Kloster og generalsekretær Trygve de Lange. Planer for utbygging og utnyttelse, den nye stiftelses formål m. v., ble oversendt de lokale myndigheter som ga sin tilslutning, og efter en kort diskusjon med rette vedkommende i departementet, var konsesjon gitt og stedet ble overtatt 1. juli 1948.

Styret engasjerte arkitekt Hart. K. Munthe til å ta seg av den bygningsmessige side av saken og interiørarkitekt Marjorie Willars Nielsen, f. Munthe-Kaas, til interiørene. Det skal forøvrig sies at hele familien Wilhelm Munthe-Kaas med glød gikk inn for restaureringen av stedet. Utallige var de timer de ofret på dette, de fremskaffet en rekke av de pene ting vi setter så stor pris på idag og bidro med sin innstilling og sin gode smak sterkt til å skape det miljø Libertas hadde ønsket.

De lokale myndigheter og Riksantikvariatet var interessert i at stedet skulle bli gjenoppbygget og restaurert og var behjelpelig gjennom alle vanskeligheter.

Da stedet først var kjøpt, viste det seg snart at behovet eksisterte og styret måtte bestemme at det første kurs skulle avholdes i oktober samme år. Innen den tid skulle det være kjeller under hele huset, riddersalen skulle restaureres, spisestuen bygges om, kjøkkenet moderniseres og utbygges, 2. etasje måtte ha bestyrerleilighet samt hensiktsmessige soveværelser for kursdeltagere, bare for å nevne noe av alt det som måtte gjøres. Det viste seg at arkitekt Munthe, foruten en grunnfestet sans for tradisjon, stil og farver, også hadde et praktisk skjønn og et gå-på humør som var en god sak verdig, og i løpet av et par korte uker var de første tegninger ferdige mens arbeidstegningene måtte se dagens lys efter hvert.

En fremragende arbeidsinnsats fra mestere og arbeidere, hovedsakelig fra Onsøy, gjorde at de korte frister ble holdt. Riktignok var ikke arbeidet ferdig i oktober 1948, da den høytidelige innvielse ble foretatt, og det første kurs ankom, men det verste var unnagjort. Det laget seg også med møbler og inventar forøvrig. Da det skulle kjøpes malerier, henvendte styret seg til professor Axel Revold og ba ham kjøpe inn fra en del av sine elever for en bestemt sum. Elingaard fikk på denne måten megen god, ung norsk kunst og professor Revold selv satte så stor pris på tanken at han skjenket et av sine malerier.

Så stod gårdsbruket for tur. Skulle man bygge noe på den tid uten spesiell tillatelse, måtte det kjøpes gammelt, og et 200 år gammelt tømmerhus ble fraktet mange mil og innredet for gårdsbestyrer og to mindre familier. Det var på det rene at uthuset hadde sett sine beste dager. Efter et par år viste det seg også at det begynte å gi seg i grunnen fordi det lå på flåte over en dyprenne. Det var ingen annen råd enn å rive den gamle, vakre bygning som minnet om en god dansk ladegård. Arkitekt Hart. K. Munthe tegnet den nye uthusbygning som ble ført opp efter råd fra landets høyeste sakkyndige landbrukshold. Den er bygget for fjøsdrift, men hadde

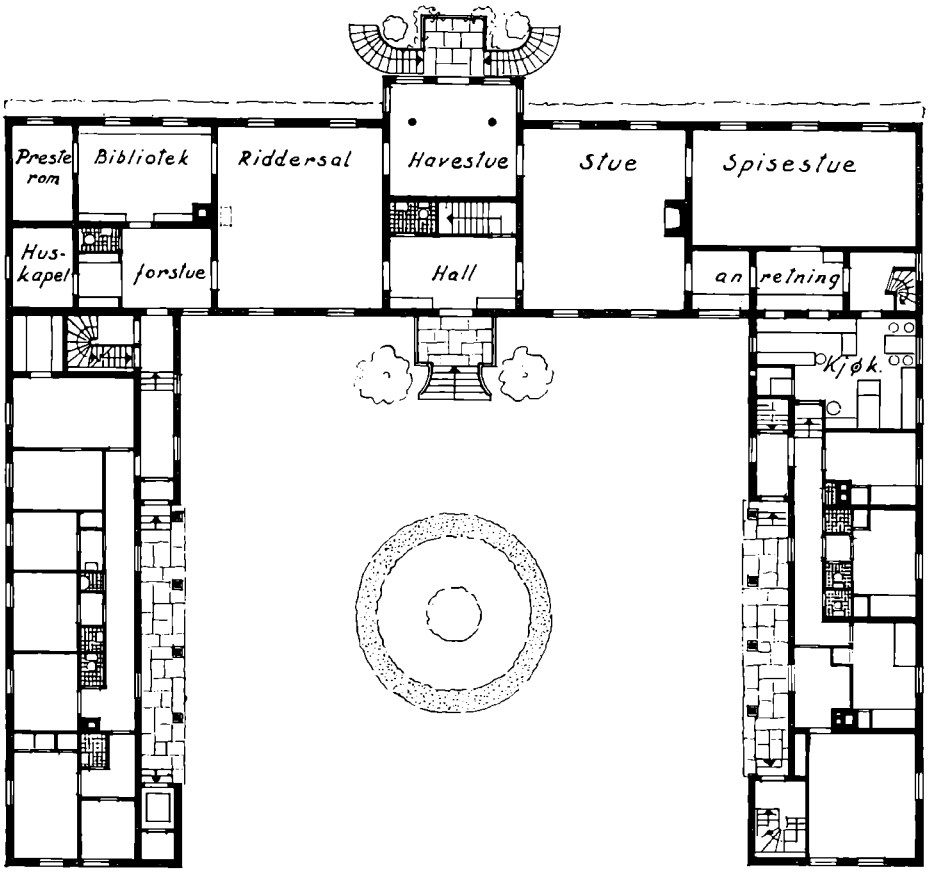

Elingaard. Grunnplan av 1. etasje.

styret den gang visst hva det vet idag, ville det sikkert blitt en annen bygning, basert på kornproduksjon.

Haven var et spørsmål for seg. Ingen var i tvil om at vollgravene måtte gjøres i stand. Det var ikke så lite dynn som hadde sunket ned i årenes løp, og det ble gravet ned til den fine, jevne såle av leire som ble lagt i Jens Bjelkes tid og som faktisk er et stykke bygningskunst for seg. Det var flere som hadde lyst til å gi haven dens opprinnelige preg tilbake, men økonomien tillot ikke det og heller ikke hensynet til en hensiktsmessig og rimelig drift fremover, og derfor ble det hele lagt ut til en stor gressflate.

Til å begynne med hadde stedet en kapasitet på vel 20 kursdeltagere. Selv om ledelsen mente at dette var et riktig tall, var

det allikevel nødvendig å bygge ut for større deltagelse. Et stort stabbur som ligger innenfor havens område ble bygget om, og det ble 12 enkeltværelser i tillegg. Her stod arkitekt Hart. K. Munthe for det hele og har gitt stabburet et eksteriør og interiør som heldigvis gjør det til et kjært tilholdssted for dem som blir anvist plass der.

Selv om stedet i seg selv var en god ramme rundt virksomheten, var det avgjørende å finne de folk som skulle legge grunnlaget. Elingaard har vært heldig i så måte. Men det er grunn til å nevne den første bestyrer, Odvar Johs. Witzøe, som ved sitt temperament, sin inspirerende evne og veldige arbeidsinnsats gjorde stedet kjent og kjært for mange på kort tid.

Senere fant styret det mere hensiktsmessig å la skolen bli ledet av administrasjonen i Libertas, som i samarbeide med et team bestående av representanter for de forskjellige grupper som i særlig grad setter sitt preg på kursvirksomheten, legger opp planene og sørger for gjennomføringen av kursene. Med en dyktig husmor på Elingaard virker dette utmerket.

Alle dystre spådommer om manglende behov og interesse er blitt gjort til skamme. Allerede fra første stund har interessen vært stor, og hva bedre er, den har vært stigende. Kun i meget korte perioder kan det ha vært vanskeligheter. Ofte kan driftsplanen være for hard fordi det ikke sjelden hender at det bare går en 3—4 timer mellom avreise og ankomst. Gjennomsnittlig har stedet ca. 2000 deltagere hvert år på kurser og konferanser.

Kursenes varighet er fra 3—4 til 14 dager. Dessuten er det en rekke kortere konferanser på ett til to døgn.

Kursplanene spenner over en rekke emner som politisk og økonomisk historie, samfunnsøkonomi, bedriftsøkonomi, utenriksøkonomi, næringspolitikk og politikk, filosofi og forhandlings-, diskusjons- og taleteknikk. Valg av emner og sammensetningen av disse tilpasses hvert enkelt opplegg. De kortere konferanser konsentrerer seg som oftest om et spesielt hovedemne som er særlig aktuelt.

Deltagerne kommer fra de forskjelligste grupper, både hva alder, bakgrunn, arbeide og distriktsfordeling angår. Elingaards ungdoms-

Elingaard. Veien som fører ut fra tunet.

kurser, både korte og lange, er blitt meget populære. Det kommer studenter fra forskjellige høyskoler, lønnsmottagere såvel som sjefer, lærerskole-elever, lærere, vitenskapsmenn, liberale yrkesutøvere, militære og studieledere. Og det gjøres ikke forskjell på kjønn, likesom kjønnene ikke gjør forskjell på Elingaard. Styret har fra første stund lagt stor vekt på kvinnelig deltagelse. Selvsagt kan kommunikasjonene av og til legge hindringer i veien for deltagere langveis fra, men styret har hjulpet på forskjellig vis. Således har det flere ganger hendt at hele busser med ungdom eller studenter er kommet over fjellet fra en helt annen del av landet.

Ved siden av den kursvirksomhet Libertasorganisasjonene selv driver på Elingaard, arrangerer Norsk Arbeidsgiverforening de fleste av sine kurs der og Norges Rederforbund mange av sine. Libertasorganisasjonenes egne kurs opptar vanligvis 9 måneder pr. år.

Det kan trygt sies at Elingaard er blitt et kjært sted for dem som har vært der, og mange kommer tilbake. Det gis kunnskaper

som deltagerne ikke får gjennom vanlig skolegang. Folk med forskjellige oppfatninger og bakgrunn bringes sammen på en måte som for mange åpner nye perspektiver. Mange refererer til et kortere eller lengere opphold på Elingaard som bakgrunn for en innsats eller som del av en nødvendig perfeksjonering for videre fremgang.

Den historiske del av denne lille bok har vist at Elingaard i gamle tider var et mektig sted. Stedet er ikke mektig på samme måte idag, men Elingaards navn er på ny kjent over hele landet, og gjennom alle de tusener som har besøkt og fremtidig vil komme til å besøke stedet kommer de kunnskaper og de perspektiver som meddeles til å virke.

Elingaard vil også i fremtiden bli drevet som et studiesenter for Libertasorganisasjonene. Ingen skal være i tvil om de meninger og det perspektiv som ligger til grunn for virksomheten. Libertas — og dermed Elingaard — arbeider for frihet, for næringsfrihet og åndsfrihet. Derfor må Elingaard også være et fristed hvor meninger kan brytes.

OLDTIDSMINNER I ØSTFOLD

■ GRAVFELT
▲ BYGDEBORG
⌓ BRONSEALDERRØYS
● HELLERISTNING
○ STENKRETS

JELÖY
MOSS
HORTEN
Bastöy
Falkenstein
+ Våle
SKOPPUM
Borre +
Åsgårdstrand
Slagenstangen
Oseberg
Sem +
Jarlsberg
Fosnes
TÖNSBERG
Skjersnes
Melsom
+ Stokke
NÖTTERÖY
Vrengen
Rauöy
Bolærne
OSLOFJORDEN
Fuglehuk fyr
Nesset
Sletter
Larkollen
Elöen
Dilling
Sösters Hvile,
Værne kloster
DILLING
Rygge +
Rygge prestegård
Rygge Flypl. II
RYGGE
Flyplass
Evje
Vardås
Bergerås
Björneröd
Svindal +
Slottsholmen
Vannsjö
Mingevn
Trollerud slott
Karlshus
Råde +
RÅDE
Lundeby
Borge
Trösket
Holleby +
GLOMMA
Sande
+ Solli
Vestvn
+ Tom
Skinnerflo
ÖRMEN
Kalnes
Jomfrusal - Möysal
Tingvoll
Tunevn
Trompeteren
Visterflo
Opstad
Tune +
SARPSBORG
Alvim
Spikeren
Borregård
Hafslund
Kjölbergelva
Örmen
Lund
Forsetlund
Höydal
Tuneskipshaugen
Skjelöy
Huseby
Slottet
Prestegården, Onsöy
Evenrød - Onsöy
Björneröd
Engelsvk
ELINGÅRD
+ Onsöy
Kjölberg
Borgåsen
Rolfsöy
GREÅKER
Ellingaardkilen
Stene
Borgåsen
Rå
Ula
Grundvik
Kjenne
Glemmen +
LISLEBY
Björnstad
Borge +
Begby
Ravneberget
Hankö
Vikene
Gresvik +
Nygård
Hunn
Hankö
Onsöyknipa
FREDRIKSTAD
Storedal
Brandstorp
Gunnarstorp
Kongsten festning
Hornes
Nes
+ Torsnes
Holtevarden
Kråkeröy
Österelva
Vesterelva
Thorsö
Torgauten fyr

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 KM

HERREGÅRDENES NAVN ER UNDERSTREKET